

МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

Кравчук Ірина Ігорівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету
м. Житомир, Україна*

Заклюка Анастасія Іванівна

*ліцеїстка
Житомирського обласного спортивного ліцею
Житомирської обласної ради
м. Житомир, Україна*

У статті 6 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенції) зазначено, що особи, звинувачені у вчиненні геноциду чи інших перерахованих у статті 3 діянь¹, повинні бути засуджені компетентним судом тієї держави, на території якої було вчинено це діяння, чи таким міжнародним карним судом, що може мати юрисдикцію у відношенні сторін даної Конвенції, які визнали юрисдикцію такого суду¹.

Основними чинними міжнародно-правовими механізмами боротьби із зазначеними злочинами є Рада Безпеки ООН, Міжнародний Суд ООН та Міжнародний кримінальний суд.

Однак, у певних випадках рішення Ради Безпеки можуть мати політичне забарвлення, оскільки її постійні члени, захищаючи власні інтереси, мають право вето. Міжнародний Суд ООН не зможе розглядати справу й виносити рішення без згоди на те відповідної держави, крім того його юрисдикція поширюється лише на держави, які є членами ООН, або на ті, що надають спеціальну згоду на юрисдикцію Суду і сплачують внески на його витрати².

Незалежним судом, що не підлягає політичному контролю, є Міжнародний кримінальний суд, рішення якого ґрунтуються на юридичних критеріях і приймаються неупередженими суддями згідно положень його установчого договору, Римського Статуту, та інших юридичних документів. Суд має юрисдикцію щодо подій, які відбулися після набрання чинності Статутом (починаючи від 17 липня 2018 року) і може притягати до

¹ Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm> (дата звернення: 12.10.2023).

² Ребриш Р. І. Геноцид як злочин проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 41. Том 2. 2016. С. 127–129.

відповідальності фізичних осіб, а не групи осіб чи держави, що відрізняє його від Міжнародного Суду ООН, який вирішує спори між державами³.

Міжнародний кримінальний суд має повноваження здійснювати юрисдикцію, згідно зі статтею 1 Римського статуту, стосовно осіб за найбільш тяжчі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, а саме – за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії (ст. 5)⁴ (щодо останнього – резолюцію про поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на цей злочин прийняла Асамблея держав-учасниць внаслідок консенсусу від 15 грудня 2017 року)⁵.

За статтею 1 Римського статуту Міжнародний кримінальний суд не замінює національні системи кримінального правосуддя, а доповнює їх, оскільки в Преамбулі Статуту вказується, що обов'язком кожної держави є здійснення її кримінальної юрисдикції стосовно осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів⁴. Міжнародний кримінальний суд може розпочати розслідування і з власної ініціативи або на прохання держави-учасниці і, за наявності підстав, переслідувати та притягати до відповідальності фізичних осіб, якщо відповідні держави цього не роблять або не бажають чи не здатні це зробити³. Основна місія Міжнародного кримінального суду полягає в тому, щоб покласти край безкарності осіб, які вчиняють найбільш тяжкі злочини, проти міжнародного співтовариства, і сприяти запобіганню подібним злочинам³.

Міжнародний кримінальний суд здійснює свою юрисдикцію, відповідно до статті 12 Римського Статуту, якщо держава є учасницею цього Статуту або такою, що визнала юрисдикцію Суду, а також, якщо: а) держава, на території якої мало місце відповідне діяння, або, якщо злочин було вчинено на борту морського чи повітряного судна, держави реєстрації цього морського або повітряного судна; б) держава, громадянином якої є особа, яку обвинувачують у вчиненні злочину. Якщо держава не є учасницею Римського Статуту, вона може шляхом подання заяви Секретареві визнати юрисдикцію Суду стосовно відповідного злочину⁵.

Міжнародний кримінальний суд відповідає моделі, передбаченій статтею 6 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, зокрема, через утвердження первинного обов'язку держави, (й за територіальним принципом), карати осіб, що вчинили геноцид та інші міжнародні злочини, також і через договірний характер його утворення – «прийняття юрисдикції»⁶.

У статті 4 Конвенції передбачається покарання осіб, що чинять геноцид чи будь-які інші з перерахованих у ст. 3 діяння, незалежно від того, чи є вони

³ Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf> (дата звернення: 24.10.2023).

⁴ Римський Статут Міжнародного кримінального Суду від 17 липня 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.10.2023).

⁵ Римський Статут Міжнародного кримінального Суду від 17 липня 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.10.2023).

⁶ Аносова Ю. Загальні засади здійснення юрисдикції щодо злочину геноциду міжнародними судовими органами. *Український часопис міжнародного права*. № 1. 2017. С. 19-33.

правителями, посадовими чи приватними особами, відповідальними по конституції⁷.

Про відповідальність держав у Конвенції прямо не йдеться, однак факт настання відповідальності держави за злочин геноциду підтверджується статтею 9: «Спори між державами-учасницями з приводу тлумачення, застосування або виконання цієї Конвенції, зокрема щодо відповідальності... держави за вчинення геноциду або одного з наведених у статті 3 діянь, передаються на розгляд Міжнародного суду справедливості на вимогу будь-якої зі сторін у спорі»⁸.

Головна відмінність Міжнародного кримінального суду від інших судів полягає в тому, що він є постійним автономним судом, куди суддів обирає Асамблея держав-учасниць на основі їхньої компетентності. Спеціальні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди, а також інші подібні суди, створені в рамках ООН для розгляду конкретних ситуацій, мають обмежені мандати і юрисдикцію⁹.

Станом на 17 січня 2024 року визнаними компетентними органами як злочин геноциду були: геноцид тутсі в Руанді 1994 року, який розглядався Міжнародним трибуналом щодо Руанди; геноцид боснійських мусульман 1995 року у Сребрениці щодо колишньої Югославії в окремих провадженнях МКС та Міжнародного Суду ООН. У деяких справах, де були висунуті звинувачення в геноциді, провадження ще тривають, як-от у випадку справи в МКС Омара Хассана Ахмад аль-Башира щодо подій у Дарфурі (Судан)¹⁰.

Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді офіційно припинив діяльність у грудні 2015 року. За двадцять років було пред'явлено звинувачення у геноциді 89 руандійцям і одному бельгійцю, 75 притягнуто до відповідальності. Народні ж суди були закриті у 2012 році. Завершення процесів «гачача» й закриття Міжнародного кримінального трибуналу не є закінченням судових процесів над геноцидом, який не має строку давності, тому суди тривають і досі.

Кейс Руанди є дуже ілюстративним для України у світлі повномасштабної збройної агресії рф. Він доводить, що винуватців геноциду можна засудити, але не варто сподіватися на швидкий суд над злочинцями та покладатися лише на Міжнародний кримінальний суд, адже там будуть судити лише найвище керівництво росії, а пересічних виконавців – українські національні суди¹¹.

⁷ Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm> (дата звернення: 12.10.2023).

⁸ Ребриш Р. І. Геноцид як злочин проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 41. Том 2. 2016. С. 127–129.

⁹ Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf> (дата звернення: 24.10.2023).

¹⁰ Синюк О. Що таке злочин геноциду, як його довести і чи є ознаки геноциду українців. URL: <https://zmina.info/instructions/shho-take-zlochyn-genoczydu-yak-jogo-dovesty-i-chy-yeznaky-genoczydu-ukrayincziv/> (дата звернення: 23.10.2023).

¹¹ Що таке геноцид: правовий вимір. URL: <https://ti-ukraine.org/news/shho-take-genotsyd-pravovyj-vymir/> (дата звернення: 10.12.2023).